

RUS ŞAİRİ A.N.MAYKOV VE “ YEMŞAN ” ADLI ESERİNDE TÜRK İZLERİ

Arş.Gör.Suzan ZOBU*

Türkler ve Ruslar yıllar boyunca yan yana, zaman zaman da iç içe yaşamışlardır. Aralarındaki ilk önemli etkileşimler tahminen 5.yy.da başlar. Bu etkileşimleri, hayatın her alanında görmek mümkündür. Mesela,Ruslar Türklerden ata binmeyi, silah kullanmayı ve giyim kuşam tarzını öğrenirler. Bunun sonucunda da doğal olarak pek çok Türk kelimesi Rusça'ya girer, zamanla o dilin bir parçası haline gelir ve günümüzde de kullanılmaya devam ederler. Bunlara Rusça sözlüklerde de rastlamak mümkündür. Örnek olarak, “kolçan”(ok kılıfı), “arkan”(kement), “vyuk”(yük), “şalaş”(alaçık,çadır), “beşmet”(giyim), “kuşak”(kuşak), “kabluk”(topuk), “kumaç”(al renkli kumaş), “kiset”(tütün kesesi), “sunduk”(sandık), “karaul”(karakol), v.s. kelimelerini verebiliriz.

1240 yılında Rus prensliklerinin üzerinde 250 yıl kadar süren Moğol – Türk hakimiyeti başlar. Özellikle Moğolların batı bölümü olan Altınordu Hanlığının dört parçaya bölünmesi (Kazan, Astırahan, Saray ve Kırım), Rusya'nın bağımsız bir devlet olarak kurulmasını sağlar ve Türk – Rus ilişkileri açısından , Rusların lehine gelişen bir dönüm noktası oluşturur.

1481 yılında Altınordu devletinin yıkılmasıyla birlikte, Ruslar güçlenmeye ve yavaş yavaş çevrelerindeki diğer milletlerle birlikte, Türk topluluklarını da hakimiyetleri altına almaya başlarlar. İlk olarak Hazar Denizinin kuzeyindeki toprakları ve Rusya'nın doğusundaki Tatarların ülkelerini ele geçirirler. Daha sonra geniş Sibiry topraklarını işgal ederler ve 18.yy.' in ikinci yarısında Kafkasya'ya kadar uzanırlar.

* Fen Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

Sadece Rus – Osmanlı savaşlarını ele alırsak, ilki 1639 yılında, sonuncusu 1914-1917 yılları arasında olmak üzere, Ruslarla 14 defa ve toplam 49 yıl savaşmışız.¹

Türkler ve Ruslar arasındaki tükenmek bilmeyen bu ilişkiler ve mücadeleler, Rus Edebiyatına da damgasını vurur. 19.yy. Rus edebiyatının en büyük temsilcilerinden olan A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, L.N.Tolstoy, v.s. gibi yazarların eserlerinde bu konulara sıkça rastlamaktayız. Hepsinde de, Türklerle ilgili ortak unsur, Rus halkının özgürlüğü fikrinin , Kafkasya’da yaşayan özgür Türk kavimleri örnek alınarak ve örnek gösterilerek dile getirilmesidir.

Rusların, Türkleri örnek almaları sadece özgürlük kavramıyla sınırlı kalmaz; vatan sevgisi, birlik ve beraberlik, kardeşlik dayanışması gibi konularda da Türk tarihinde, Ruslara örnek teşkil eden pek çok olay vardır. Buna örnek olarak A.N.Maykov’un “Yemşan” adlı şiirini gösterebiliriz.

Şiire geçmeden evvel, şair hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.² Apollon Nikolayeviç Maykov 1821 yılında Moskova’da doğmuştur. Babası Nikolay Apollonoviç Maykov ünlü bir ressamdır ve Saray Güzel Sanatlar Akademisinde akademisyen olarak çalışır.

Şairin çocukluğu Moskova’da ve Moskova yakınlarındaki malikanelerinde geçer, fakat kaderi ailesinin 1834’te taşındığı Peterburg’a bağlıdır. Maykov ve gelecekte önemli bir edebiyat eleştirmeni olan kardeşi Valerian ilk eğitimlerini evde, babalarının arkadaşı edebiyatçı V.A.Solonitsın’ın yönetiminde alırlar. 1837 yılında Maykov Petrburg Üniversitesinin Hukuk Fakültesine girer, bir yandan da edebi faaliyetlerine devam eder. 1842 yılında ilk şiir kitabı yayınlanır ve edebiyat çevrelerinde büyük ilgi uyandırır.

Maykov,şiirlerinde geleneksel aşk temasından ziyade, çevre ve doğa tasvirlerine önem verir. Onun eserlerinde, mitolojik unsurlarla

¹ Abdullah Demir, Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler,

İstanbul, 1998, s.39.

² Russkiye Pisateli (Rus yazarları), Biobibliografiçeskiy Slovar’, Moskova, 1990, s.3-5.

donatılmış doğa canlanır, psikolojik özellikler taşır ve antik geçmişin mükemmel dünyasıyla özdeşleşir.

1841 yılında üniversiteyi birincilikle bitirdikten sonra İtalya'ya gider, 1844 yılında geri döndüğünde ise Peterburg'un edebi ortamına dalar, en önemli edebiyat dergilerine üye olur, bu dergilerde edebiyat ve resim hakkında eleştiri makaleleri yayınlar.

Kırklı yıllarda Maykov, V.G.Belinskiy'nin öncüsü olduğu "Doğal Okul"a katılır. Bu okulun estetik prensipleri, gerçeklerin olduğu gibi,romantizme ve idealizme yer vermeden yansıtılmasıdır. Bu okulun diğer üyeleri N.A.Nekrasov, İ.S.Turgenyev, İ.İ.Panayev, A.İ.Gertsen, V.A.Sologub'dur. F.M.Dostoyevski de edebi faaliyetlerinin ilk aşamasında bu gruba dahildir, fakat daha sonraları, Maykov'un kardeşi Valerian'ın çevresinde toplanan "Sentimental Natüralistler Okulu"na geçer. Bu okulun savunduğu temel düşünce ise edebi eserlerde kişiliğin analiz edilmesidir. Onlar için insan psikolojisi herşeyden daha önemlidir. Maykov bu yeni okulun üyeleri olan Dostoyevski ve A.N.Pleşeyev'le de sıkı ilişkiler içerisinde, ancak onların ideolojilerini desteklemez. Şair, bu dönemde panslavizme karşı büyük bir ilgi duymaya başlar.

Kırım savaşının başında Çar I. Nikolay'ı ve monarşik yönetimi destekleyen, öven şiirler yazar. Bu tutumu, devrimci arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanır. Rusya'nın bu savaşta yenilmesi sonucunda Maykov görüşlerini değiştirir ve Çar'ı desteklemekten vazgeçer. Bu konuyla kendisi şöyle der: "Bu benim aptallığımdı, ama asla alçaklığım değildi."

60'lı yılların ortasına doğru muhafazakar tutumuna kesin dönüş yapar, radikal eğilimli gençleri şiddetle kınar.

Rus halkının, dünyaya hükmetmek için seçilmiş özel bir ırk olan Slav kökeninden geldiği fikrini benimseyen Maykov, ünlü panslavistlerden biri olmuştur. Rusya'nın tarihi rolünü bütün Slav halklarının birleştirilmesinde,ilk olarak da Slavların Türk hakimiyetinden kurtulmasında görür. Ona göre sanatın görevi, milli bilinci ve herşeyden önce halkın tarihi belleğini uyandırmaktır. Ve çok ilginçtir ki, bunu yapmaya çalışırken hakimiyetinden kurtulmak istediği Türkleri örnek olarak ele almaktadır.

Maykov geçmişe, tarihe büyük ilgi duyar. Volinski vakayinamesinde okuduğu, Kıpçak Türkleriyle ilgili bir olaydan çok

etkilenir ve bunun üzerine “Yemşan” adlı şiirini yazar (1874).³ “Yemşan” Türkçe kökenli bir kelimedir. Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lügat-it Türk adlı eserinde bu kelimenin iki anlamı verilmiştir⁴: Birincisi, “yemşen”: Kıpçak ülkesinde biten bir kır yemişinin adı; Orta Anadolu’da Azerbaycan’da da bu kelime “yemşen” şeklinde kullanılır ve dikenli bir çalının üzerinde biten kırmızı, ufak meyvelere verilen isimdir. İkincisi ise “yapçan”: yavşan otu; p harfi w’ye çevrilerek “yawçan” gibi şekilleri de verilmiştir. Maykov’un şiirinde kastedilen de kelimenin bu anlamıdır, yani “yavşan otu”dur. Türkçe sözlüklerde “yavşan otu”nun tanımı ise şöyledir⁵: Sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan bir bitki (Artemisia).

Şiirin konusuna gelince: Kıpçak Hanları Otrok (Artık Han) ve Sırçan (Sırgan Han), Rus knezi Monomah’ın saldırısına uğrarlar ve iki kardeş birbirlerinden ayrı düşerler. Sırçan, Don nehri yakınlarında bir yere, Otrok ise Kafkas dağlarına gizlenir. Yıllar geçip, Monomah öldüğünde Sırçan kardeşi Otrok’a, anavatanına dönmesi için haber gönderir. Otrok gittiği yerde varlık içinde hüküm sürer. Kardeşinin sözlerine alaylı bir gülümsemeye cevap verir. Ozan, Kıpçak türkülerini okumaya başladığında Otrok’un kalbi sancılır, geçmişe duyduğu özlemi büyür, fakat ana topraklarına dönmesini sağlayan asıl olay, ozanın ona bir demet yavşan otu uzatmasıdır. Bu otun keskin kokusunu alır almaz, artık hiçbirşey onu vatanına dönmekten alıkoyamaz. “Yad ellerin şöhretinden ise, doğduğum topraklarda ölmek daha iyidir” der ve Kıpçak topraklarına, kardeşi Sırçan’ın yanına döner.

Aynı olay Olcas Süleyman’ın “Az i Ya” adlı eserinde de geçer. Orada olay şöyle anlatılmıştır: “Artık Han uzun yıllardır Kafkasya’da yaşıyormuş. Günlerden bir gün kardeşi Sırgan onun yanına gelip yalvarır, doğduğu yere gitsin diye. Önce, Artık Han razı olmaz. Böyle olduğunda hırslanmış Sırgan koynundan çıkardığı bir tutam zehirli otu onun üstüne atar. Kuru otun kokusu Artık’ın burnuna değer değmez o eyere sıçrar...

³ Rodniye Nivi (Ana Tarlalar), Sovetskaya Poeziya, Moskova, 1986, s.189-190.

⁴ Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it Türk Tercümesi, c.3. Ankara, 1992, s.37.

⁵ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, c.2., Ankara, 1988,s.1608.

Yıllığa göre Artık Han şöyle diyor: “Doğduğum toprakta ölmek yad ellerin şöhretinden iyidir.”⁶

Yavşan otunun, Kıpçaklar için ifade ettiği önemi Murad Acı'nın “Polin' Polovetskovo Poly” (Kıpçak Topraklarının Yavşan Otu) adlı eserinden daha iyi anlayabiliriz. Kitabın önsözünde yazar şöyle demektedir: “Bu kitap, özel bir ot – yavşan otu hakkındadır ve herkes onun değerini anlayamaz, sadece özel, seçilmiş kişiler anlarlar. Benim için onda Vatanın kokusu gizlidir. O, terkedilmiş Anadolu'dan sessiz bir haberdir...”⁷

Kıpçaklar, uzun yola çıkmadan önce, mutluluk getirmesi için, boyunlarına, içi yavşan otuyla dolu küçük deri bir kese asarlarmış. Bir bozkırlı için yavşan otunun kokusundan başka, vatanını hatırlatacak koku yokmuş. Bir zamanlar, bozkırda, uzaktaki bir akrabaya buluşma veya dönüşü haber vermek için ne mektup, ne de hediye gönderilmiş, onun yerine bir tutam kuru yavşan otu yeterli olurmuş. Aynen Maykov'un “Yemşan” adlı şiirinde anlatılan olayda olduğu gibi. Eski inanışlara göre, evinin, yavşan otunun kokusunu unutan kişiler er ya da geç kendi benliklerini de unuturlarmış.

Yemşan ya da yavşan otu, Türk Halk edebiyatında da kendine yer etmiş ve manilere konu olmuştur. İşte buna güzel bir örnek:⁸

Gördüğün Karagandı
Yavşandı, karagandı
Sen aşık öldürüpsen
Ellerin kara gandı

Maykov'un şiirinde “yemşan” kelimesinin yanısıra “han” (bir süre Rusların da kendilerine unvan olarak seçtikleri han-kan,kağan), “batır” (bahadır), “kumis” (kımız), “ulus” (ulus), “kunak”(dost,arkadaş), “tuman”(sis), “karavan”(kervan) gibi Türkçe kökenli kelimeler de

⁶ Olcas Süleyman, Az i Ya, İstanbul, 1992, s.163-164.

⁷ Murad Acı, Polin' Polovetskovo Poly (Kıpçak Topraklarının Yavşan Otu), Moskova, 1994, s.13-14.

⁸ Bayatılar, Bakü, 1977, s.198.

geçmektedir. Şiirin çok da uzun olmamasına rağmen içinde çok sayıda Türkçe kökenli kelimenin bulunması dikkate değer doğrusu. Bunun sebebi, Türklere ait bir olayın Türk unsurlarından arındırılarak anlatılamayacağı gerçeğidir. Yalnız Ruslar bu kelimelerden bazılarını o kadar benimsemişlerdir ki bunları kendi dillerinin bir parçası olarak görürler. Mesela, “batır, bogatır”, “tuman”, v.s. kelimeleri bunlardandır.

A.N.Maykov’un, tesadüf olarak karşımıza çıkan “Yemşan” adlı şiirinden hareket ederek, atalarımızdan bize miras kalan, eşsiz kültürümüzün bir parçası, milli birlik ve beraberliğin, vatan sevgisinin sembolü olan yavşan otunun biz, Türkler için ne denli büyük bir önem taşıdığını bir kez daha hatırlamış olduk. Böyle güzel bir konunun Maykov gibi panslavist görüşlü bir şair tarafından ele alınması ve Rus milletine örnek teşkil etmesi, bizim için gurur verici bir olaydır.